

Снежана П. ВУЧКОВИЋ*
Филолошки факултет
Универзитета у Београду

ИЗ ДИЈАЛЕКАТСКИХ ЛЕКСИЧКИХ РЕСУРСА (лексика Драгачева у дијахроној перспективи)

У раду се на примеру лексике Драгачева говори о значају дијалекатских лексичких ресурса за историјски усмерена лексиколошка проучавања и указује на неке од различитих полазних оријентација при том проучавању. Приступајући лексици овог говора у упоредно-историјском, етнолингвистичком и културолошком теоријско-методолошком кључу, даје се дијахрони пресек њених основних слојева, осветљавају сачувани творбени и семантички архаизми, представља традиционална култура овог краја у огледалу говорног језика њених носилаца.

Кључне речи: дијалекат, лексика, дијахронија, архаичност, кумулативни лексички потенцијал, народна култура.

1. Значај дијалекатске лексике за историјски оријентисане лексиколошке студије добро је познат свима који се баве истраживањем порекла како појединачних тако и одређених (тематских) група лексема, реконструкцијом њихове примарне морфемске или творбене структуре и потенцијалним променама њихове семантике, као и реконструкцијом састава и структуре етимолошког гнезда којем припадају, у најшире постављеним истраживањима. Осим ових упоредно-историјски и етимолошки оријентисаних, дијалекатска лексика значајна је и за разматрања у оквиру бројних других лингвистичких усмерења, посебно оних која лексици приступају са етнолингвистичких, лингвогеографских и типолошки оријентисаних полазишта и која у токове својих истраживања укључују дијахронијски аспект разматраних питања. Она је поготово важна за оне књижевнојезичке традиције које одликује релативна оскудност историјских лексичких потврда у писаним изворима,¹ јер

---

* snezanabaukvuckovic@gmail.com

¹ „Недостатак речника из најранијих епоха развоја српског језика, као и недовољност модерних историјских речника у којима би била обрађена лексика из постојећих писаних споменика, несавладиве су препреке на путу датирања многих речи које нису посведочене у релативно ограниченом корпусу лексикографски већ обрађених извора српске писмености. На тај начин

се дијалекат због своје ненормираности и великог кумулативног потенцијала одликује и већом варијантношћу језичких средстава у односу на књижевни језик, већом заступљеношћу архаичних слојева лексице (како оне што потиче из древне прајезичке прошлости тако и оне иновативне, настале у доцнијим историјским периодима формирања посебних словенских језика), својеврсним антропоцентризмом и другачијом, умногоме субјективистичком концептуализацијом слике света (одраженом у језику његових говорника) – што га све чини незаменљивим и драгоценим ресурсом за бројна историјски усмерена лексиколошка истраживања.

1.1. У овом раду представимо и анализирати неке одабране лексичке дијалектизме драгачевског говора из сфере апелативне и онимске лексице, које одликује архаизам њиховог структурног и семантичког плана, као и припадност оним етно-културно конотираним семантичким пољима на основу којих се може реконструисати и историја приватног живота житеља овог краја и њихове локалне културне традиције чији се токови, некада сасвим видни, а некада понорни, могу пратити и данас. Циљ је да се укаже на могућности различитих истраживачких полазишта у дијахронијски оријентисаном истраживању лексице и на значај дијалекатских лексичких ресурса за бројна питања историјске лексикологије, творбе и семантике, не само у српској него и у општесловенској перспективи. Рад је у том смислу и теоријско-методолошки оријентисан,² те он отуда нема задатак да подробно представи лексички систем драгачевског говора већ су дати примери одабрани с функцијом да илуструју одређене тезе.

Основни корпус који се представља и анализира чине лексеме забележене у глосару уз дијалектолошки опис овог говора професора Петра Ђукановића (Ђукановић 1995: 177–220), допуњене примерима преузетим из мале збирке речи бележених приликом рада на нашој магистарској тези (*Зоонимија Драгачева у општесловенском корпусу*, рукопис)³, као и другим поводом, будући да говор овог краја представља наш завичајни идиом.⁴ Лексеме из ономастичког регистра ексцерпирани су из антропогеографских студија

етимологија остаје лишена дијахроне аргументације. Једини излаз из те ситуације етимолог може наћи залазећи у атар дијалектологије, где му се пружа својеврсна надокнада за мањак историјских података” (Влајић-Поповић 2011: 324).

² Његова краћа и сажетија верзија примарно је писана за потребе ауторкиних предавања на студијском предмету *Увод у дијахронијску лингвистику*, у оквиру наставне јединице којом се студентима представља дијалектологија као дијахронијска лингвистичка дисциплина.

³ С. Баук, *Зоонимија Драгачева у општесловенском контексту*, рукопис магистарске тезе одбрањене октобра 2001. године на Филолошком факултету у Београду. В. списак информатора на 164. стр.

⁴ У раду се на извор ових лексема упућује за њих везаном фуснотом или се он наглашава иницијалним скраћеницама (^с) у самом тексту. У рад нису укључени примери из *Речника Драгачева* (Петровић / Капустина 2020: Д. Петровић, Ј. Капустина, „Речник Драгачева”, *СДЗб*, књ. LXVII, Београд: САНУ, 7–635), чије је публикавање најављивано током писања овог рада, али се то издање појавило из штампе управо кад је он био већ завршен. Овај нови, драгоцен и обиман извор драгачевских дијалектизама свакако ће бити врло значајан за нека будућа лексичка истраживања, па и она историјсколексиколошког усмерења.

Ј. Ердељановића (Доње Драгачево) и К. Јовановића (Горње Драгачево),⁵ у којима су оне бележене без акцентуације.

2. По својој дијалекатској припадности драгачевски говор је млађи говор херцеговачког типа, са новијом акцентуацијом и остацима ијекавског изговора, у новије доба у изразитом повлачењу. Језички подаци показују постојање супстратске базе (област је била насељена и пре доласка динарског становништва), коју је после метанастазичких кретања током 18. и 19. века прекрио источнохерцеговачки адстрат а у новије време и шумадијско-војвођански (Ђукановић 1995: 16). Упркос утицају који су на језик овог подручја оставиле дуготрајне социодемографске промене, као и стандардизација путем школе и медија, истраживања – као и непосредни увид у говор (старијег) сеоског становништва овог краја – показују добру очуваност и широку заступљеност дијалекатски обележене лексике, и оне која се среће у другим српским дијалектима, и оне регионалне и усколокалне. Полазећи од савременог стања ове лексике у дубину њене историјскојезичке прошлости, путем интерне, упоредне, односно лингвокултурне реконструкције старијих форми и значења – указују се вишеструке и по увидима веома плодотворне могућности за различито оријентисана истраживања и налази веома богат извор језичких података. Они се даље могу разматрати, било у контексту праћења историјског формирања овог лексикона у оквиру херцеговачког дијалекатског комплекса, и односа према књижевном српском језику – било у много шире засановним упоредним проучавањима словенских дијалеката и говора, различитих истраживачких усмерења.

Лексички систем драгачевског говора није био предмет засебних истраживања. Осим малог речника у студији проф. Ђукановића, прикупљена је и у речничкој форми обрађена ткачка лексика Драгачева (Комадинић 1992) – што представља корпус значајан и за нека будућа упоредно-историјска словенска лексиколошка истраживања – затим је, у мањем обиму, анализирана и драгачевска обредна лексика у етнолингвистичкој и општесловенској поредбеној перспективи Толстојевих (С. и Н. Толстој 1981), а треба свакако поменути и етнолингвистички, историографски и културноисторијски оријентисано истраживање натписа са западносрбијанских, па и драгачевских надгробних споменика (*крајпуташа*) у једном, по свом карактеру задужбинском делу чачанског професора Радојка Николића (Николић 2018).

У овом раду лексички систем драгачевског говора и лексеме које га чине представимо и анализирати тако да том анализом укажемо и на нека основна полазишта у дијахронијски опредељеном истраживању дијалекатске лексике уопште – најпре на дијахронијски пресек њених основних слојева (1), а онда и на неке друге, специфичније задатке овако оријентисаног проучавања: нпр. оне који се односе на архаизам творбених аспеката појединих лексема (2), а онда и на проучавања лексике овог говора у етнолингвистичком и културолошком контексту (3).

⁵ Студије су изворно биле објављене у *Српском етнографском зборнику* 1902. и 1908. године (СЕЗб I и XI). Фототипски их је заједно објавио приређивач Б. Челиковић у едицији *Корени* (Драгачево 2010).

2.1. Увид у разматрани корпус најпре показује да на савременом синхронном језичком пресеку различити лексички слојеви драгачевског говора опстојавају напоредо, у (привидно) непроменљивом стању овог језичког подсистема. Они су се током историјског развитка наслојавали један на други у споријим или временски бржим (нпр. у доба турске доминације) историјским променама, те лексикон овог говора – као и лексикони других дијалеката уопште – својим кумулативним потенцијалом показује здруженост опозитних, конзервативних и иновативних тенденција. У драгачевском вокабулару можемо тако издвојити три по пореклу разнородна, по броју лексема репрезентативна и по времену појаве у језику – старија лексичка слоја:

(А) Супстратски (балканско–грчко–романски) слој:

Лексема које припадају овом лексичком слоју срећемо поглавито у лексичко-семантичкој групи речи везаних за појмове из сточарске или земљорадничке културе: упор. *антрешель* 'место на седлу или самару између бисага или терета с обе стране' (: ром. *intersell(i)um*, срлат. *intersellare* 'ставити (коњу, магарцу и сл.) на леђа', ЕРСЈ 1: 171), *балега*^{св} 'сточни измет' (упор. рум. *bălegă*, алб. *balgë*, Станишић 1995: 67), *бљаст(а)*^{св} 'животиња која има белу шару (пругу, пегу) на глави' (: *бља* – карпато-балкански сточни термин, континуант неког старобалканског језика (старомакедонског, трачког или илирског), ЕРСЈ 2: 136–137)⁶, *бдланица* 'кантар, ручна вага' (: млет. *balanza*, ЕРСЈ 2: 120), *вџија* 'кришка' (: грч. *φελλί*, рум. *felia*, РСА 2: 490), *штџркиња*^{св} 'бесплодна (јалова) животиња' (упор. алб. *shjerrë*, рум. *știr* ← грч. *στειρός*, лат. *sterilis*, Скок III: 415) итд.

Тај стари слој сточарске терминологије добро чува и зоонимска лексика⁷: упор. нпр. *Мурга*, *Муроња* / *Мургуља* 'во / крава тамносмеђе длаке' (: алб. *murrme* 'мрк, Станишић *ibid.*, 64)⁸, *Чуља*, *Чуљица* 'овца малих ушију' (лексема балканског порекла, упор. мак. *чула*, арум. *čuľa*, рум. *ciula* 'овца с малим ушима', укр. *чула*)⁹, *Шџтко* 'ован без рогова' (: алб. *shutë* 'животиња без рогова', рум. *ciut*; неки истраживачи претпостављају старобалканско (трачко) наслеђе, а неки други словенско, Станишић *ibid.*, 72–73)¹⁰ и др.

Најизразитије трагове супстратског лексичког слоја налазимо пак у топонимији: упор. нпр. а) ојконими: *Дучаловићу*¹¹, *Пилатовићу*¹² (упор. стерп. *плноть* – топоним у даровницама Стеф. Дечанског Дечанима и цркви арханђеловој у Призрену, Даничић 2: 303), *Пилатовица* 'назив копаоничког врха',

⁶ Упор. и Станишић *ibid.*, 67.

⁷ Примери су преузети из наше магистарске тезе *Зоонимија Драгачева у опитесловенском контексту* (рукопис).

⁸ Упор. и алб. *muoash* 'мрк, тамножут, тамносив', Стипчевић 1992: 41–42; рум. *murgan*, *murgas*, *murguşor* 'тамносмеђ, скоро црн (коњ)'.

⁹ Среће се и изван карпато-балканског ареала, на западној словенској територији (упор. чеш. *čula*, *čulka*, *čulena*), где је могла dospeti са југа посредством пастирских миграција. То што се среће и изван карпато-балканске територије, дало је основа за тезу о словенском пореклу ове лексеме као деривату глагола *čuti, *čijo* од његове партиципске основе (упор. и слов. *čula* 'чуласта или безуха овца', укр. дијал. *чулий* 'без ушију или са малим ушима' и др.) (ЕССЈ 4: 132).

¹⁰ В. и Клепикова 1974: 84.

¹¹ Ердџановић 1902: 117.

¹² Ердџановић *ibid.*, 144.

Радић 2010: 241)¹³, *Негришори*¹⁴ (: рум. *negru* < лат. *niger* 'црн' са карактеристичним дем. суфиксом *-ișor*, Лома 1985: 110), *Зеоке*¹⁵, *Ђераћ* – заселак села Крстац¹⁶ итд.; **б**) микротопоними (брда и висови): *Мустачевац* – брдо у Г. Драгачеву¹⁷ (: грч. *μωστάκι* 'бркови'; номинациона мотивација вероватно према изгледу топографског објекта тј. његовој шумовитости), *Манђелица* – брдо и заселак у с. Дљин¹⁸, *Ђава* – високо брдо у с. Лис¹⁹ (: алб. *qafë* 'врат, планински превој', Станишић *ibid.*, 25), *Корнет* – брдо у близини варошице Гуча²⁰ (: лат. *cornetum* 'дрењак', рум. топон. *Cornet(ul)*, Лома *ibid.*, 110), *Корона* – вис Каблара²¹ (претпостављамо да је назив био мотивисан положајем овог врха); **в**) микротопоними (делови земљишта): *Бонта*²², *Пријом*²³ (рум. *preot* < *praesbyter* 'поп', упор. и топон. *Preoțești / Preutești*, Лома *ibid.*, 111), *Баташа*²⁴, *Грушет*²⁵ (упор. рум. топоним *Groșet(ul)* < *gros* 'пањ', Лома *ibid.*, 111), *Кондовина*²⁶, *Кондришор*²⁷ (: рум. *codru* < лат. *quadrus* 'шума', Лома *ibid.*, 110), итд.

Ј. Ердѣљановић у својој антропогеографској студији *Доње Драгачево* управо на основу ономастичких података утврђује да су предсловенски слој становништва овог краја чинили поромањени потомци некадашњих Илира – доцнији Власи српских земаља – поткрепљујући ту тезу и податком да се Драгачево налази у близини Старог Влаха, одакле је и потекла једна од највећих метанастазичких струја овдашњих досељеника (Ердѣљановић 1902: 70).²⁸

Влашки слој лексике чува и једна класа антропонима, тачније фамилијарних презимена (у Драгачеву се лексемом *фамилија* означава и више породица истог досељеничког порекла): упор. имена неких фамилија из Д. Драгачева – *Тотрци* (с. Дучаловићи), *Цике*, *Шундерије* (с. Граб), *Зрзуле* (с. Тијање), *Жуитре* (с. Рогача), *Габори* (с. Негришори), *Џоковци*, *Шекеље*

¹³ И. Поповић овај старосрпски топоним изводи из *Pōlatum* преко *Pylotъ* (упор. и данашње алб. *Pullat*) (Поповић 2007: 133). Проф. П. Радић упућује на податак забележен код Ј. Цвијића „о *Пилатовцима* из билећког краја, који носе име по свом челнику, Влаху” (Радић 2010: 227).

¹⁴ *Ibid.*, 125.

¹⁵ *Ibid.*, 195.

¹⁶ *Ibid.*, 170.

¹⁷ Јовановић 1908: 316.

¹⁸ Ердѣљановић *ibid.*, 140.

¹⁹ *Ibid.*, 166.

²⁰ *Ibid.*, 160, 162.

²¹ *Ibid.*, 71.

²² *Ibid.*, 69, 154.

²³ *Ibid.*, 69, 140.

²⁴ *Ibid.*, 131, 170.

²⁵ *Ibid.*, 159, 160.

²⁶ *Ibid.*, 69, 145.

²⁷ Јовановић 1908: 353, 375.

²⁸ Исти је случај и са становништвом Горњег Драгачева. Најстарије драгачевске породице досељене су, по свему судећи, најкасније у другој половини 18. века, а главне области из којих је становништво досељавано биле су Стари Влах, Стара Србија (северна Црна Гора и Санџак), и Херцеговина, док је једна новија струја текла са подручја оближњег ужичког и рудничког округа (Ердѣљановић 1902: 89; Јовановић 1908: 359). Поузданих писаних доказа је мало; најстарији поуздани је из 1718. године када су, на једној аустријској карти (*Carte von dem Königreich Servien*, издата 1889. године) имена горњодрагачевских села *Каона* и (Горњи/Доњи) *Дубац* забележена са *Kaundno* и *Duwaz* (Јовановић *ibid.*, 355).

(с. Зеоке) итд.²⁹ То су по свему судећи били стари називи за влашка братства из крајева одакле се драгачевско становништво досељавало. За појам „до-сељеника”, али и „призетка” (домазета) забележено је више назива (упор. нпр. *пріпуз*, *лідало*, *пріљепак*, *прішупак*, *вѣрдун*)³⁰, често пејоративно конотира-них.

Ваља напоменути да је ономастички слој лексике веома важан за процес унутрашње реконструкције којим се у језичком систему дијалеката откривају различити историјски наноси, при чему су подаци ванлингвистичког карактера о етничком саставу и пореклу становништва такође у овом смислу веома значајни. Ово поготову стога што се истраживање настанка и развитка драгачевског говора не може ослањати на писане споменике у којима би он на датом историјском ступњу развитка био одражен.

(Б) Архаична лексика (пра)словенског порекла са облицима и значењима дијалекатски обележеним у односу на књижевни језик:

Овај базични и по броју лексема које га чине најобимнији лексички слој формиран је у дубокој словенској древности и био иновиран у некој од доцнијих фаза развитка (јужно)словенске групе језика или једном од дијалеката те групе. Драгачевска лексика словенског порекла сведочи о устаљености и конзервативности дијалекатског вокабулара и о великој лексичкој диференцираности српског, па и словенског дијалекатског пејзажа. Упор. нпр. само неке одабране лексеме и њихова значења – **аа**) биљни и животињски свет: *бѹјѣд*^{св} ’врста дивље папрати’ (← псл. **bujati*; упор. и **biјь* ’дивљи; луд’, ЕССЈ 3:84), *кѡвраг* ’коров, травурина’ (← **vergti*, *vьrgo*, упор. и *ковражина* (РСА), топон. *Ковраге* (Метохија), Бјелетић 2006: 193–194), *бѣросѣвка*^{св} ’врста ране шљиве’ (лексема интересантна и са своје творбене структуре тј. антропономастичке основе *сав-* у функцији друге компоненте овог композитног фитонима), *тѡкиша* ’врста ситних, опорих крушака’ (упор. *тѡкиш* ’слабији, лошији’, Ђукановић 1995: 142) са секундарно развијеним експресивним значењем показне заменице у основи), *шѡран* ’змија шарка, поскок’, *бѹрњѡк* (← **bura/*bur’a* ’киша, праћена ветром, олујом; непогода’, ЕССЈ 3: 97) или *јѹжак* (← **qziti*, **qžq-*, Скок III: 553) ’даждевњак’, *дѣрндаѡ* и *нѹваѡ*^{св} ’пацов’, *тѣртуша* ’матица која носи трutowска јаја’ итд.; **аб**) лексика куће и покућства: *лѣпарица* ’колиба улепљена блатом’, *сѣбара* ’примитивна кућа од дрвета улепљеног блатом’ (: *сѣба* ’облица дрвета од које чобани праве колибе сибаре’, Скок III: 371–372 ← **sviba* ’cornus sanguinea), *ѹзба*^{св} ’подрум; подземна просторија’ (← **jьstьba*, ЕССЈ 8: 243–244); *нѣзнік* ’таѡиr’, *бѡта* ’дрвена мишоловка’ (← **batati* ’ударати’, ЕРСЈ 2: 233), *виѡѣљача* ’полица за лампу жижалицу’ итд.; **ав**) предметна лексика из области земљорадње и других локалних делатности: *бѡдњара* ’воденица поточара са бадњем’ (: *бѡдањ* ’велика шупља клада кроз коју тече вода која окреће (воденички) точак’ ← **bьднѣ*

²⁹ Ердѣљановић *ibid.*, 106–108. Поједини огранци тих породица временом су добили и засебна презимена по доминантном патронимичком творбеном моделу на *-овић* / *-евић*: упор. *Цогѡљевић*, *Шѡнетић* – презимена двеју породица у селу Губеревци; њихово фамилијарно презиме (породични надимак) је *Цогѡљи* односно *Шѡнете*.

³⁰ Ердѣљановић *ibid.*, 89.

’када; буре, суд’, ЕССЈ 2: 62), *вршкар* или *трнка*^{св} ’кошница исплетена од лозе и врбовог прућа, облепљена балегом; купастог изгледа’, *дрџенац* ’други рој (пчела)’, *јелица* ’врста кромпира за јело’, *јаглица* ’искокан кукуруз, кокице’ (← **aglъ/*agla* ’зрно; очишћено, огуљено зрно, спремно за даљу обраду на ватри (кокичање, прекрупа, каша)’, ЕССЈ 8: 168–169), *клџтина* ’кашаста течност добијена кувањем орахове љуске’ (упор. *клџпац* ’ољуштине од смокве’ (Далмација), чеш. *klapet*, пољ. *klapец* ’комад крпе’, Скок II: 89), *комџшина* ’листови који обавијају клип кукуруза’ (: *комџшати* ’љуштити кукуруз, скидати листове (шашину)’; упор. *комџити* ’исто’, РСА 10: 63 ← **komiti*, ЕССЈ 10: 172), *сеџица* ’мека ракија’ (ракија која се оставља ’себи’, за свакодневну употребу; упор. прил. израз *у сеџицу* ’свакодневно, стално нешто носити (хаљине и сл.)’, Вук 1852: 674), *пџтока*^{св} ’ракија која последња истекне из казана, често нечиста’ итд.; **аг**) сроднички називи и породични односи: *брџтинка* ’име одмила којим је млада звала свекрву’, *драгџвџе* или *милоцвџе* ’име заови од мила’, *пџврзица* ’родбина, лоза’, *прџзиме* ’име одмила које млада даје укућанима и родбини’ (са архаичним обликом префикса *пре-*), *истовџнци* ’они који славе исту славу’, *иџи на ниво*^{св} ’иџи на славу’ (арх. *ниво* ’оно што се пије, пиће уопште’; упор. стсл. **пиво**, СС: 446) итд.

Један пласт овог базичног слоја карактеришу лексеме општесловенског распрострањања (упор. *јаглица* – срп. *јагла*, *јаглица* ’искокан кукурузно зрно, кокица’, *јаглач* ’кукуруз који се добро кока’, *јагли* ’просо’, *јагличав* ’бобичав, грумуљичав’ (РСА 8: 496–497) ↔ слн. *јагла* ’просена зрна, прекрупа’, чеш. *jáhla* ’зрно очишћено од плевне’, глуж. *jahla* ’просо’, дљуж. *јагла* ’просена прекрупа’, пољ. *јагла* ’просо, очишћена зрна проса’, укр. дијал. *јагли* ’прекрупа од проса’)³¹, често прозирне морфемске односно творбене структуре и значења, али је за упоредно-историјска истраживања етимолошког усмерења посебно важан корпус оних лексема које се због различитих морфофонетских промена, упрошћавања основе и последичне деетимологизације данас без помоћи етимолошких критеријума не могу морфемски рашчланити. Пример такве лексеме је дијалекатска (и књижевна) реч *џбетина* ’сеоска слава, преслава’, у данашње време потпуно христијанизована и лишена своје обредне значајности. У њој се може реконструисати псл. глаголски корен **vџt- [*ob-vџt-ina]*, посведочен још од стсл. нивоа у глаголима типа **вџцати**, **отџвџцати** ’саопштавати, (од)говорити’, у контекстима који подразумевају неку врсту сакралности, керигме, свечане беседе, узајамности говорника и слушалаца.³² Језичка и културноисторијска анализа показује да овај фолклор-

³¹ Дата лексема сведочи о древном карактеру словенске земљорадничке културе и специфичним номинационим потребама носилаца њених дијалеката (према општијој по значењу лексеми *зрно*), док је секундарни развитац ботаничких назива (упор. срп. бот. *јаглац*, *јаглика*, *јаглица* ’јагорчевина; нарцис, стидак’, слн. *jaglec*, *jaglika* ’примула, првоцвет’, укр. *јагли* ’растиње *Aegorodium podagraria*’ (седмолост, регоч, базјан), буг. *јаглика*, мак. *јаглика*, *јагличе* ’првоцвет, *Primula acaulis*’) могао тећи метафоричним преносом значења заснованим на неким карактеристикама денотата (развијање пулољака распрскавањем, из зрнасте бобице у бео/светао цвет). ЕССЈ указује, међутим, и на њихову везу са лит. *įoglis* ’једнолетно растине’ (ЕССЈ 8: 168–169).

³² Упор. истокорене лексеме типа стсрп. **обџтъ** ’оно што је обећано, уговорено, договорено’, Даничић 2: 199, срп. *вџе*, *савет*, (хрв.) *одејетник*, *завџштање*, *завџт*, те синонимно *завџтина* итд.

ни термин – као и народна светковина праћена различитим обредима (често називана и *лѣтица* : грч. *lutaneuō*)³³ на коју се он првобитно односио – има претхришћанску старину у којој је *oběť могло значити и 'жртвени дар' односно чин жртвеног приношења (тј. онога што се *завеишава*),³⁴ праћеног и свечаним говорним изразом (касније молитвом).

Известан број архаичне словенске апелативне лексике чувају и микротопони драгачевског краја. Упор. нпр. хидроним *Ваган* – извор у с. Каона³⁵ (: арх. *ваган* 'дрвена посуда за јело; здела, чинија', РСА 2: 344)³⁶ или ојконом *Кривача* – стари заселак с. Виче³⁷ (: *кривача* 'врста примитивне куће, обично колиба код које се кров спушта до земље', РСА 10: 528), док је топон. *Љуте стране*³⁸ значајан и као још једна потврда о продуктивности употребе придева *љут* у топонимијским двочланим (упор. нпр. топоним *Љута Крушка* – најплећија коса планине Јелица³⁹, загонетне мотивације) или секундарно универбизованим синтаagmaма (типа бококторског хидронима *Љута*, или *Љутица* – лева притока Таре и др.) са значењем 'врлетан, стрм, непроходан' или, у случају хидронима – 'брз, вировит, опасан (река)', при чему тај секундарни семантички развитак има и општесловенски карактер (ЕССЈ 15: 132).⁴⁰

У лексици дијалеката, па и у драгачевском говору, могу се, даље, срести и лексема које сврставамо у групу прасловенских дијалектизама (тј. оних које се срећу само у једној групи словенских говора или само у једном дијалекту те групе), какав је, на пример, глагол *грѣнати* 'причати нешто са одушевљењем, са бројним дигресијама; измишљати, лагати',⁴¹ чија се мотивна реч *грѣна* у општесловенском контексту јавља као јужнословенски дијалектизам,⁴² као и нанос неких, данас архаизованих лексема, које се убрајају у прасловенске позајмљенице (тј. оне лексема које су позајмљене још у прасловенском периоду из неког несловенског језика): упор. нпр. глагол *ва̋ровати* 'не радити неким радним даном због празноверја' ⇔ стсл. **ВАРИТИ** 'чувати, штитити (из предострожности)' (СС: 108), укр. дијал. *варувати*, блр. *вароваць*, чеш. *varovati*, пол. *warować* ⇐ ствнем. (bi) *warōn*, нем. *wahren* (Аникин 6: 95).

³³ РСА 11: 494.

³⁴ До новијег времена то молитвено, заветно обраћање богу (боговима) симболизовало је супституционо ношење окићених крстова око села. В. аналоган етнолошки податак из околине оближње Ивањице у РСА (s.v. *зѣветина/зѣветина*).

³⁵ Јовановић 1908: 353, 374.

³⁶ Упор. и рус. дијал. *ваган* 'коританце, обично дрвено, за јело или за тесто', укр. *ваган* 'наџве', пол. топоним *Wagan*, чеш. дијал. *vahan*, буг. ваган 'чинијица' итд. – прасловенска позајмљеница, неизвесног порекла (Фасмер 1: 264; Аникин 5: 313).

³⁷ Јовановић *ibid.*, 313, 317, 397, итд.

³⁸ *Ibid.*, 399.

³⁹ *Ibid.*, 316, 353, 398.

⁴⁰ В. и Железњак 1979: 250–261.

⁴¹ Пример из ауторкине бележнице. Ово значење РСА (3: 564, значење 4а) наводи као секундарно, метафорички развијено из основног *грѣнати* – 1. 'терати, развијати (гране, жиле, корење и сл.), разгранавати, рачвати' (упор. и семантички паралелизам китити (причу) (Скок 1: 608).

⁴² У стсл. корпусу посведочене су у истом значењу лексема **ѠѠА**, **ѠѠѠѠ** (СС: 166). Изведенице од те исте основе заузимају данас компактан ареал у руским дијалектима, неким словеначким и македонским говорима, а острвски се јављају у белоруским и неким западнословенским (В. ОЛА, т 3: 'ветвь листового дерева').

Дијалекатске говоре уопште, па и овај драгачевски, одликује и конзервација неких усколокалних лексема за које је тешко одредити време постанка. При додели статуса ексклузивне или хапаксне лексике неком усколокално ограниченом дијалектизму треба бити опрезан, јер је – како је то већ писала Л. В. Куркина (2012: 147) – тај задатак немогуће испунити у пуном обиму будући да се у мору дијалекатске лексике статус ексклузивне лексеме губи са појавом нових истраживања и нових лексикографских извора. Очигледно је, ипак, да су напоредо са конзервацијом старе лексике словенског порекла али и њеном даљом архаизацијом под притиском стандардног језика,⁴³ у овом говору (као и у другим српским дијалектима) текле струје особеног творбеног и семантичког саморазвитка стварајући нанос лексема које на српском дијалекатском простору нису широко распрострањене (паралеле се најчешће јављају у говорима оних крајева одакле је драгачевско становништво досељено)⁴⁴ или се одликују варијантном творбеном структуром или значењем различитим у односу на књижевни језик. Та се лексика среће у низу посебних лексичко-семантичких група и често је и експресивно семантички обележена (упор. нпр. лексеме из групе назива за човекове физичке или духовне особине – *гѐмאַль*^{cb} 'стар, онемоћао човек',⁴⁵ *ѐтемאַль* 'припрост, глуп човек', *јאַўд* 'слабо, неухрањено дете' (често као замена за табуисано име детета, ради заштите од урока),⁴⁶ *зאַумит*^{cb} 'тврдоглав',⁴⁷ *зאַносит* 'који себе прецењује, уображен' и др.; глаголе кретања: *ви́кнутити* 'нагло, изненада кренути',⁴⁸ *дѐранити* 'доћи рано ујутру'⁴⁹ итд.; глаголе говорења: нпр. *(в)ѡвољити*^{cb} 'причати неразговетно (односи се обично на говор особа без зуба); шушкати',⁵⁰ *врчати* 'љутито говорити',⁵¹ *јѐзиковати* 'много прича-

⁴³ Утицај стандардног језика је, поред осталог, видан и у извесном броју забележених псеудоморфолошких речи или индивидуалних новокованица, често окازیонално употребљених у настојању информатора да се представе што ученијим (поготово у говору старијег становништва): упор. нпр. *мѡрѡлан* 'који се ради под присилом, обавезом', *неѡкосан* 'који има мало чланова у кући', *малѡдушан* 'који је слабе физичке конституције', *бѡљеризовати* (се) 'ићи на боље', *припадно* 'у најпогоднијем тренутку', *прѐставимо*^{cb} 'претпоставимо' итд.

⁴⁴ Атрибуирање неке лексеме као регионалне или усколокалне тражи много шире заснована поређења са лексиком других српских дијалеката чији успех умногоме зависи од постојања релевантних дијалекатских речника или дијалекатских збирки речи.

⁴⁵ Упор. *гѐмאַль* 'слабачка, ситна, неразвијена особа' (Стијовић 2014: 81); в. и Гаговић 2004: 39, s. v.; Петровић / Капустина 2011: 66, s. v.

⁴⁶ Упор. *јאַўд* 'мршава, ситна, закржљала особа' (Петровић / Капустина *ibid.*, 119, s. v.).

⁴⁷ Блискозначне паралеле у Стијовић *ibid.*, 199, s. v.; Петровић и др. 2013: 142, s. v.

⁴⁸ Упор. Стијовић *ibid.*, 64, s. v.

⁴⁹ Упор. Стијовић *ibid.*, 120, s. v.; Вујичић, *Расковник*, s. v.

⁵⁰ Упор. *вѡвољити* 'дуго жвакати и преметати по устима храну; дуго задржавати у устима неку течност да би се боље осетио укусу' (Стијовић 2014: 56); 'говорити неразговетно, мумлати' (Гаговић 2004: 53).

⁵¹ Упор. *врчати* 'фрктати' (Петровић / Капустина 2011: 65).

русизмима, англицизмима и др.), али ћемо њих у овом прегледу могућих теоријско-методолошких полазишта, сада оставити по страни.

2.2. Дијалекат се у односу на књижевни језик, што смо већ нагласили, одликује и варијантношћу својих језичких средстава. Варијатност може карактерисати и творбену структуру појединих дијалекатских лексема и подумевати бројна архаична творбена средства односно архаичне творбене моделе које она конституишу.

Један од типичних случајева творбене синонимије на релацији књижевни језик ⇔ дијалекат је онај у којем поред одређеног творбеног типа карактеристичног за књижевни језик у нашем говору налазимо и други – различит по томе што га одликује кумулација суфикса додатих на исту творбену основу: упор. нпр. *nomina abstracta* изведена од придевских основа типа *простота* : *простотиња* 'прост, сиромашан народ', затим експресивно маркирану аугментативно-пејоративну изведеницу са наслојеним, првобитно апстрактним суфиксом *-иња* – *ћубриџитиња* пејор. 'вештачко гнојиво, ћубриво' (аугментативност коју суфикс *-иња* уноси у творбену основу манифестује и лексема *бедиња*, често употребљена у таутолошком изразу *бѣда-бѣдиња* 'крајње сиромаштво, убоштво'), *nomina collectiva* типа⁶⁰ *женскадија*, *прасадија*, *пиладија*, лексеме *голаћина* 'сиромах', пејор. *ракијџитина*^{св} 'ракија' и сл. Кумулација суфикса код свих наведених типова има функцију повишавања експресивности израза.

Неке друге творбене формације драгачевског говора одликује архаизам творбених средстава, па и творбених модела које она конституишу – упор. нпр. **а)** арх. префикс *па-* у творбеној структури лексема *патинути* (: књиж. *утихнути* 'ослабити, слабо падати (о киши)'), *Пачистџи* (*уторник*) 'уторак који пада у другу недељу ускршњег поста' (упор. хрононим *Чиста недеља* 'прва недеља у ускршњем посту), *патока*^{св} 'слаба, мека ракија; она која последња истекне из казана'; **б)** архаично меморативно значење суфикса *-иште* у категорији *nomina loci*: *кућџиште* 'запустела кућа и окућница', *речџиште* 'напуштено речно корито' (одавде и пејоративна употреба овог суфикса, нпр. у *свињџиште*^{св} 'свиња'); **в)** употреба суфикса *-иње* у категорији *nomina collectiva*: *мушкарџиње*, али и *мушкџиње*^{св}, *женскџиње*^{св}; **г)** архаични суфикси (могућег) балканско-романског порекла⁶¹: *-оња* (у зоон. *Муроња*, *Шароња* и сл.), *-аћ* (упор. *дрндаћ* / *пубаћ*^{св} 'пацов', па и еуфемистично *женскаћ*^{св}); **д)** архаични словенски посесивни суфикс **-иџь* реконструисан у морфемској структури лексеме *Орлујак*⁶² [*← *orľ-uj-ъкъ*] чији је данашњи облик настао, претпостављамо, универбизацијом првобитне посесивне синтагме (нпр. *Орлов / Орлујски врх) итд.

Значајан корпус у погледу морфемско-творбене архаичности чине управо оними одређеног дијалекта који су због десемантизације својствене природи онимских речи подложни деетимологизацији. Онимска лексика Драгачева и у овом смислу даје вредан материјал. Такве су, на пример, лексеме које

⁶⁰ Ibid., 201.

⁶¹ Пример преузет из наше бележнице.

⁶² Примери су из наше бележнице.

у својој творбеној структури чувају типичне словенске топонимијске творбене обрасце, као што је нпр. асуфиксална и суфиксална универбизација⁶³: упор. *Каона* – с. у Г. Драгачеву⁶⁴ (← *Каљна (*вљсь*)), *Раџовац* – заселак с. Горачића⁶⁵ (← *ogz-soh-at-ъсь, Лома 2013: 187), *Толишница* – речица и заселак у Г. Дупцу⁶⁶ (упор. *тѡлишнѣ̄* / *тѡлишнѣ̄* 'мали, невелик' тј. *толишина (*река*) ⇒ *Толишница*), итд.

2.3. За разлику од полифункционалног књижевног, језик дијалекта се одликује сужавањем спектра својих комуникативних функција, као и карактеристичном, често наглашено субјективистичком концептуализацијом света који окружује језичког носиоца. Дијалекатска номинациона логика веома је подробна када су у питању називања из сфере природних појава и природне средине од којих живот и рад људи на селу и даље умногоме зависи, затим оних која припадају семантичком пољу предметне лексике везане за делатности сеоских житеља, њихових основних свакодневних активности итд. Конзервативност лексике дијалеката опстојава у условима једне стабилне и унеколико затворене културне традиције те омогућава и да се трагом лексичких значења реконструишу не само неки важни појмови старе српске материјалне и духовне културе, него и свакодневне преокупације из живота њихових носилаца (упор. нпр. експресивне кованице типа *поткрвѡвити* 'мало се угојити', *потпѣтити* 'пореметити се, окренути нагоре (*потпѣтила гѡдина*)', *упечењачити* 'постати печењак, добити зрна', *тичѡрка*^{св} 'кавез' (: (*п*)*тица*) и др.). Навешћемо неке примере.

У лексикону Драгачева запажа се релативно велики удео дијалекатске лексике везане за основне делатности његових житеља која показује висок степен когнитивне детаљизације денотата који изражава. Том слоју припада, на пример – **а**) предметна лексика из семантичког поља ткачке делатности, која је и у новије доба била у Драгачеву развијена (упор. неке лексеме из корпуса Г. Комадинић: *бѡлук* 'шара на ћилиму (мотив) израђен руком на основи', *брѡдо* 'део разбоја за ткање'⁶⁷ и *брѡдило* 'део разбоја којим се учвршћује брдо', *бућма* 'врста веза на одећи', *витиљѡш* 'дебљи памук који служи за потку и основу', *врањевина* 'вода са враном водом у којој се боји', *глѡт* 'начин ткања, без рељефне израде',⁶⁸ *ћуда* 'врста женске одеће, блуза', *кањура* 'пасма дебеле тежинове пређе', *паќуке* 'део влакна који остаје на огребачи после извла-

⁶³ О творбеним типовима топонима у Бањској хрисовуљи, па и о универбизацији као једном од типичних старих словенских топонимијских творбених типова в. Лома 2013: 239–266.

⁶⁴ Јовановић 1908: 313, 317, 374 итд.

⁶⁵ Из ауторкине бележнице. Примарну морфемску и творбену структуру облички и семантички подударне лексеме, као и њену првобитну мотивацију објаснио је А. Лома поводом топонима Бањске хрисовуље *моѡгатицѣ*. Лексема је значајна и због тога што у својој основи чува једну такође архаизовану, апелативну лексему *soha – 'рачве, рачваста грана; стуб, пагански кип'. У датом крајолику овај заселак заиста се и простире у виду рачвања појединих својих огранака, дуж заравњених коса планине Јелице.

⁶⁶ Јовановић 1908: 341, 378, 381.

⁶⁷ Комадинић (1992: 62) уз ову одредницу бележи и њену употребу у сврхе етимолошке магије, где се у обредима одвраћања градоносних облака као магијски предмет користи ткачко брдо и говори: „Стано устави волове, вамо су брда и долови, поломићеш кола и волове”.

⁶⁸ Овај ткачки термин среће се и као прилошки израз – 'лако, брзо, повољно (завршити неки посао)’.

чења власи' итд.);⁶⁹ **б**) пчеларства (упор. *воштина* 'исцеђено саће', *матичњак* 'ћелија у којој се леже матица', *прирастак* 'ситно саће прирасло за зидове кошнице или између рамова код кошнице сандучаре', *трнка* / *трмка* или *вршкарa* 'врста кошнице са непокретним саћем плетена од лозовог прућа, облепљена балегом, купастог облика',⁷⁰ *стџн* (*пчелињи*) 'кошница, место где пчеле обитавају', *дубина* 'шупље стабло у којем се пчелиње друштво после ројења само сместило' (: *дупсти*, *дубити*), *сандучара* 'кошница са покретним саћем у облику сандука', *каптар* 'купаст кров на кошници, обично од коре трешњевог дрвета', *ћерзџнка* 'кошница названа по пољском пчелару Ђерзону, једном од првих изумитеља кошнице са покретним саћем' итд.);⁷¹ **в**) земљорадње и сродних делатности (упор. лексеме којима се означавају делови воденица – *потџчара*: *јџз* 'водавађа којом се вода из већег воденог тока спроводи до воденице', *напер* 'брана, устава у већем воденом току ради акумулације воде и њеног преусмеравања у водоток јаза' (упор. поређење: *искрљџштио се као раќ из напера* 'избечити се, избуљити се; гледати широм отворених очију изражавајући чуђење, љутњу и сл. '), *чекџтало* 'комад дрвета причвршћен за горњи воденички камен који служи да жито равномерно пада из коша', *мучњак* 'сандук у који се хвата самлевено брашно' (упор. стсл. *лжкa* 'брашно'), *наприца* 'комад гвожђа преко кога се окреће воденички камен' и др.)⁷²; **г**) атмосферских појава (упор. нпр. драгачевске називе снежних падавина: *ишпрага* 'ситан град', *пршећи* (снег) 'сув снег погодан за возњу санкама', *југовина* 'време кад се снег топи; влажан снег', *цџлац* 'снег који је тек пао, који је неразгажен' итд.)⁷³ итд. Оваква детаљизација, односно веома густа мрежа класификационих назива, карактерише и друге области свакодневних делатности, предмета и појава из приватног живота драгачевских житеља.

Архаичност је присутна и у лексици која припада пољу традиционалне духовне културе, нарочито оне из претхришћанске старине, која означава нека митолошка бића (упор. нпр. *дрџкало* 'привиђење, утвара, приказа', *црвени ветар* 'демон који изазива истоимену болест'), разне профилатичке обреде, магијске радње и њихове актере (*вџровати* 'не радити неким радним даном због празноверја', *салијџвати стрџву*, *гџсити џгљевџе*, *излијџвати џлово*, *избџцити жџишку* (ради заштите од урока),⁷⁴ *бџјати на младџну* тј. у време младог месеца), *чињџрица* 'она која чџни', врача; врачара'), табуисане

⁶⁹ Комадинић 1992: 60–88.

⁷⁰ У *вршкарaма* и *трнкама* пруће је оплетено око купасте конструкције коју чине савитљиве и жиливије младице дрвета, а њена вертикална оса својим врхом остављена је да вири изван кошнице и служи да се за њега кошница хвата приликом преношења. Купаст облик овакве кошнице, као и њен краткеристичан врх, могао се налазити у основи номинационог обрасца назива *вршкарa*. Назив *трнка* (покаткад и *трмка*) није сасвим јасан, али би могао бити мотивисан и карактеристичним поступком обавијања *трња* око саме кошнице, ради заштите од штеточина (глодара).

⁷¹ Сви примери пренети су из личне бележнице.

⁷² Исто.

⁷³ Исто.

⁷⁴ Обично ако неко у кући хвали или истиче неке поступке укућана, обилну летину, плодност животиња и сл.

животиње, имена умрлих и болести (испор. напред навођене *шѡран*, *бѡрнѡк*, али и неке друге – *нѡспомѡница* 'змија', *нѡјѡва* 'кукавица', *нѡвѡстица* 'ласица', *вѡсѡлник* 'неко ко је умро', *тѡмо ѡн* 'покојник', *мѡрија* 'болест (обично заразна)', *срдѡбоља* /*средѡбоља* 'дизентерија'⁷⁵ итд.), избегавање изговарања имена деце (упор. ...*онај мој јѡѡд*) или домаћих животиња (обично млечних крава) ради заштите од *зѡзора* 'урока', затим надевање профилактских имена (нпр. *Стана*, *Стамена*, *Станица* (да „стане” рађање женске деце), *Здравко*, *Гвозденија*, *Вук* и сл.) итд.⁷⁶ Сразмерно мали део дијалектизама из сфере народне духовне културе припада хришћанској традицији и предању: упор. нпр. *зѡпѡштѡти* 'почињати пост'⁷⁷, *крѡвѡк* 'ђаво' (: *krivъ), *сѡдом* 'уселина, урвина, јама'⁷⁸ итд. Последња наведена лексема јавља се и у другим српским говорима, такође са негативном аксиолошком конотацијом (упор. *сѡдом* 'зло вријеме са снијегом', *Рјечник говора Проиђења*)⁷⁹ и сведочи како је назив легендарног библијског града који је Јахве уништио због његових грехова постао лексема са великим когнитивним и културолошким потенцијалом добивши нова значења и нове нијансе тих значења.⁸⁰

Трагове митолошког лексичког слоја налазимо и у драгачевској топонимији: упор. нпр. *Велес* – брдо и џемат у Д. Драгачеву⁸¹, *Вилино коло* – брдо у с. Тијање,⁸² *Пилатовићи* – село у Д. Драгачеву⁸³ (упор. *пѡлт* 'ђаво, препреден, окретан скоро као крилат' у Елезовићевом речнику, Радић 2010: 241), *Тројан* (Велики и Мали) – извори и потоци у Д. Драгачеву,⁸⁴ *Запис* – њива у с. Котражи,⁸⁵ *Џиновско гробље* – више микротопонима у Драгачеву⁸⁶. Народ у овом крају стара гробља зове *грчким*, *маѡарским*⁸⁷ или *ѡиновским* и везује их за предања о народима или митолошким прецима који су у давно време на овом простору пребивали.

⁷⁵ Дизентерија је у народу позната и као 'болест црева'. Наведени називи би се могли мотивационо повезати са наивним поимањем утробе као „средишта” тела, важног за све његове функције.

⁷⁶ Сви примери су пренети из ауторкиних личних белешки.

⁷⁷ Упор. *пѡштѡти се* 'журити, настојати', које Скок повезује са стсл. и цсл. *пѡтѡцѡти сѡ* 'хитати, поспешивати', 'подвизавати се' (СС: 491), као и придевом *тѡцѡ* 'празан' (упор. израз наше срца (јести) тј. 'јести наштину, на празан стомак' (Скок II: 618)).

⁷⁸ У нашој бележници, поред наведеног, јавља се и значење 'беспуће, беспутност'.

⁷⁹ Извор: Расковник, речничка платформа <<http://raskovnik.org/recnici>>; упор. и *сѡдом* 'дуго-трајна провала облака, уљев кишани' (Петровић и др. 2013: 378).

⁸⁰ Упор. и рус. топоним *Содом* – назив села у Кировској и Саратовској области (извор: Википедија), апелатив *сѡдом* – 1. 'крајњи неред, беспоредак; гужва, врева'; 2. 'крајња распуштеност, разврат' (Т. Ф. Ефремова, *Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный*; извор: <<https://classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Efremova.htm?letter=18>>.)

⁸¹ Ерделановић 1902: 69, 159, 160 итд.

⁸² *Ibid.*, 20, 177, 179.

⁸³ *Ibid.*, 144, 152, 170 итд.

⁸⁴ *Ibid.*, 70, 153.

⁸⁵ *Ibid.*, 390.

⁸⁶ Ерделановић 1902: 77, 78.

⁸⁷ Микротопоним *Маѡарско гробље* – у селима Живица, Рти и Вича (Јовановић, *ibid.*, 396, 400, 404) може се довести у везу и са споменима о фамилијама *Маѡара*, *Маѡаревѡића* које се су се тако назвале по прецима повратницима из јужне Угарске, пребеглим тамо у време Кочине крајине и Карађорђевог устанка. Податак о томе чувају записи на надгробним споменицима (крајпуташима) које је Р. Николић сакупао по западној Србији (Николић 2018: 58).

3. Представљени дијахрони пресек лексичких слојева драгачевског говора, његових творбених и семантичких архаизама, културноисторијски конотираних развитака извесних значења, као и других лексичких појава које су у већој или мањој мери разматране – иако по примерима који ове језичке датости илуструју умногоме фрагментаран – може и на овако малом узорку показати сву сложеност, слојевитост, многоаспектност истраживања лексике дијалеката.

Тако важна особеност какав је лексички конзервативизам, напореда са динамичким и сталним развитком током језичке историје, даје дијалекатском вокабулару велики кумулативни потенцијал и омогућава да многе важне особености словенске и српске културно-језичке прошлости управо у њему остану сачуване. Иновативни елементи система, они који су се појавили током дуге језичке историје, пребивају истовремено са старим, исконским, што чини лексику дијалекта, поготово у погледу њених морфемских и творбених образаца изразито варијантном, а сам систем постојан у израстању његових врло разгранатих деривационо-семантичких стабала.

За разлику од књижевног језика, а то је и наша анализа показала, лексички систем дијалекта одликује се и другачијом концептуализацијом света који окружује битак сеоског житеља, другачијом структуром когнитивне мреже и номинационом логиком – често повишено субјективистичком и антропоцентричном у озрачју различитих историјско-културних традиција, услова живота, привреде, делатности, свакодневних животних преокупација.

Свестан значаја дијалекатских лексичких ресурса за бројна питања историјске лексикологије, творбе и семантике, не само у српској него и у општесловенској перспективи, подједнако важних као и писани историјски језички извори – истраживач дијахронијског усмерења се овој лексици увек изнова мора враћати као матици, великом виру лексичког обиља, у неизгледном покушају да га освоји као „родно место” и свог властитог књижевног „(мета)језика”.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Аникин:** А. Е. Аникин, *Русский этимологический словарь*, св. 1–13, Москва: РАН, 2007–2019.
- Баук 2001:** С. Баук, *Зоонимија Драгачева у општесловенском контексту*, Београд: Филолошки факултет у Београду [необјављени магистарски рад].
- Бјелетић 2006:** М. Бјелетић, *Исковрнути глаголи: типови експресивних превербалних форманата (на српском и хрватском језичком материјалу)*, Београд: Институт за српски језик САНУ (Београд: Чигоја штампа).
- Влајић-Поповић 2011:** Ј. Влајић-Поповић, „Српска етимологија између дијахроније и дијалектологије”, у: *Граматика и лексика у словенским језицима : Зборник радова са међународног симпозијума*, Нови Сад – Београд, 323–336.

- Вук 1852:** Вук Стефановић Караџић, *Српски рјечник (1852)*, I–II, Сабрана дела Вука Караџића, књ. 11, Београд: Просвета, 1986.
- Гаговић 2004:** Светозар Гаговић, „Из лексике Пиве (село Безује)”, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. LI, 1–312.
- Даничић:** Ђуро Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских*, I–II–III, Београд: Вук Караџић, 1975.
- Драгачево 2010:** Драгачево. *Насеља. Порекло становништва. Обичаји* [прир. Б. Челиковић], Београд: Службени гласник.
- Ђукановић 1995:** П. Ђукановић, „Говор Драгачева”, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XLI, Београд: САНУ.
- Ердељановић 1902:** Јован Ердељановић, „Доње Драгачево (антропогеографска проучавања)”, *СЕЗб I*, Београд, 1–217.
- ЕРСЈ:** *Етимолошки речник српског језика* [уред. А. Лома], Београд: Институт за српски језик САНУ (Београд : Чигоја штампа), 1–3, 2003–2008.
- ЕССЈ:** *Этимологический словарь славянских языков*, т. 1–41, Москва: Наука, 1974–2018.
- Железњак 1979:** И. М. Железњак, „Об одном случае бинаризма в гидронимии Украины”, *ОЛА. Материалы и исследования 1977*, Москва.
- Јовановић 1908:** Коста Јовановић, „Горње Драгачево (антропогеографска проучавања)”, *СЕЗб XI*, Београд, 311–426.
- Клепикова 1974:** Г. П. Клепикова, *Славянская пастушеская терминология. Ее генезис и распространение в языках карпатского ареала*, Москва.
- Комадинић 1992:** Г. Комадинић, *Ткачка лексика Драгачева*, Београд: Научна књига.
- Куркина 2012:** Л. В. Куркина, „К проблеме интерпретации лексических изоглосс”, *Praslovanska dialektizacija v luči etimoloških raziskav*, Ljubljana.
- Лома 1985:** А. Лома, „Из топонимије Србије”, *Ономатолошки прилози*, књ. VI, Београд, 105–118.
- Николић 2018:** Р. Николић, *Камена књига предака. О натписима са надгробних споменика западне Србије* [2. издање], Чачак: Народни музеј.
- ОЛА:** *Общеславянский лингвистический атлас* <<http://www.slavatlas.org/publications.html>>.
- Петровић и др. 2013:** Драгољуб Петровић, Ивана Ћелић и Јелена Капустина, „Речник Куча”, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. LX, 1–461.
- Петровић/Капустина 2011:** Драгољуб Петровић и Јелена Капустина, „Из лексике Качера”, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. LVIII, 1–336.
- Поповић 2007:** И. Поповић, *Историја српскохрватског језика*, Београд: Требник.
- Радић 2010:** П. Радић, *Копачички говор: Етнографски и културолошки приступ*, Београд: Етнографски институт САНУ.
- Расковник:** српски лексикографски портал <<http://raskovnik.org/>>.
- РСАНУ:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Београд: Српска академија наука и уметности, 1959– [20. том публикован 2017. године].

- Скок:** Р. Скок, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, Zagreb: Matica hrvatska, 1971–1974.
- СС:** *Старославянский словарь, по рукописям X–XI веков* [ред. Р. М. Цейтлин, Р. Вечерка, Э. Благова), Москва: Русский язык, 1994.
- Станишић 1995:** В. Станишић, *Српско-албански језички односи*, Београд: САНУ.
- Стијовић 2014:** Р. Стијовић, *Речник Васојевића*, Београд: Чигоја штампа.
- Стипчевић 1992:** Н. Стипчевић, „Етимолошке белешке. Романизми у пастирској терминологији Срема”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XXXV/1, 41–43.
- Толстојеви 1981:** С. М. Толстая и Н. И. Толстой, *Заметки по славянскому язычеству. 5. Защита от града в Драгачеве и других сербских зонах* // СБФ, 44–120.
- Ћупић 1997:** Драго Ћупић и Желько Ћупић, „Речник говора Загарача”, *Српски дијалектолошки зборник*, XLIV, 3–576.
- Фасмер 1986/1987:** М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*, I–IV, Москва: Прогресс.

Снежана П. Вучкович

ИЗ ДИАЛЕКТНЫХ ЛЕКСИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ
(ЛЕКСИКА ДРАГАЧЕВО В ДИАХРОННОЙ ПЕРСПЕКТИВЕ)

Резюме

Диахронный разбор основных лексических слоёв говора Драгачево, его словообразовательных и семантических архаизмов, культурно связанных семантических развитий и других лексических особенностей – хотя и фрагментарен по объёму лексического материала который иллюстрирует определённые лексические явления – показал большой кумулятивный потенциал, который лексика диалекта носит в неразрывном и длительном единстве своих консервативных и инновационных потоков. Анализ некоторых особенностей лексической системы Драгачево подтвердил хорошо известную важность, которую диалектизмы в общем имеют для исторически направленных исследований в лексикологии, будь их основы сравнительно-исторические, ареальные, типологические, этнолингвистические или другие.